

FINDE
SIÈCIE
ZAGREB
BEČ

ŠKOLSKA KNJIGA - ZAGREB

Ljiljana Filipović

Počeci psihoanalize u Zagrebu

Psihoanaliza u sudnici

Fin de siècle Zagreb-Beč
ur. Damir Barbarić
Zagreb: Školska knjiga 1997

Početak našeg stoljeća obilježilo je i kultno djelo psihoanalize – Freudova studija *Die Traumdeutung* – prvi put objavljeno krajem 1899. godine. Osam godina kasnije Freud u predgovoru drugom izdanju napominje da baš ne može za to ponovno pojavljivanje svoga rada zahvaliti zanimanju kolega iz struke. A godine 1921. za šesto izdanje piše: „Moja se pretpostavka da je ova knjiga u gotovo dvadeset godina postojanja dovršila svoju zadaću nije potvrdila.”¹ Na poziv Stanleya Halla 1909. godine Sigmund Freud i Carl Gustav Jung odlaze na Clark University u Worcesteru održati prva predavanja iz psihoanalize. Iz toga je razdoblja i značajna, premda vjerojatno apokrifna, Freudova primjedba koju navodi i Jacques Lacan: „Oni ne znaju da im donosimo kugu.” Trenutak je to približavanja njujorškoj luci.² Opisujući događaje oko tog putovanja Ernest Jones komentira i povratak: „I tako se drugog listopada vratio u Beč, jedini dio civilizirana svijeta koji ga nikad nije priznao.”³ Prijevod, *The Interpretation of Dreams* u Americi se pojavljuje 1913. godine. Treba li onda čuditi razmjerno kasna recepcija psihoanalize u Zagrebu?

Naime, *genius loci* Beča iako je u svome najslavnijem razdoblju iznjedrio psihoanalizu, o njezinu se naglom uspjehu ne može govoriti. Izlaženje u javnost pa i gradnja psihoanalitičke teorije zbivaju se postupno. Godine 1902. u čekaonici Freudove ambulante započinju radni sastanci (u početku su uz Sigmunda

¹ Sigmund Freud, *Die Traumdeutung*, Studienausgabe, Bd. 2, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1982.

² Jacques Lacan, *Écrits* 1, Seuil, Paris, 1971. „La chose freudienne”, str. 211. „Ils ne savent pas que nous leur apportons la peste.” Prema Alfredu Lorenzeru Freudove su riječi bile: „Wenn sie wüßten, daß wir ihnen die Pest bringen.” (*Sprache – Szene – Unbewußtes*, Nexus, Frankfurt am Main, 1988, str. 7.)

³ Ernest Jones, *Sigmund Freud, Life and Work* II, The Hogarth Press, London, 1953, str. 72.

Freuda prisutni tek Max Kahane, Rudolf Reitler, Wilhelm Stekel i Alfred Adler) spontano nazvani Psihološko društvo srijedom koji zapravo prethode kasnijim psihoanalitičkim udruženjima. Psihoanaliza je u okvirima privatne prakse, izvaninstitucionalna, a Freudov je rad, kao što je poznato, ignoriran ili se o njemu pisalo podrugljivo. U tome je smislu nešto blagonaklonije bilo englesko govorno područje. Godine 1910. osniva se Međunarodno psihoanalitičko udruženje kada započinju i oštiri službeni napadi na psihoanalizu. Na kongresu njemačkih neurologa i psihijataru u Hamburgu o psihoanalizi se govorilo kao o slučaju za policiju, dok je liječničko društvo u Budimpešti nakon Ferenccijeva referata Freudovo djelo okarakteriziralo pornografskim. Uskoro dolazi i do raskola u psihoanalitičkom krugu te do prekida s Jungom i Adlerom, a Freud je uzrok velikog broja pristalica njihovih pokreta vidio u izbjegavanju onih rezultata psihoanalize koji su smatrani nepriličnima. No nakon Prvog svjetskog rata Freudovo se djelo sve više prihvaća i prevodi te Hogarth Press u Londonu od 1924. godine sustavno objavljuje psihoanalitičke radove. Razdoblje je to intenzivnih istraživanja i druženja vezanih uz Bečki psihoanalitički institut osnovan 1925. Dora Hartmann, supruga Heinza Hartmanna sjeća se tadašnjeg pripadanja psihoanalitičkom pokretu kao pristajanja uz entuzijastičku grupu mladih pobunjenika koji su vjerovali u nešto što je bilo u potpunosti različito, revolucionarno, ali i što je značilo izgnanstvo iz službenih akademskih krugova.⁴ A 1930. godine Freud, kao majstor proze, dobiva Goetheovu nagradu za književnost. Premda se nesumnjivo radi o priznanju, nemoguće je izbjeći dojam da je Freud nagrađen za fikciju, a ne za ozbiljan znanstveni rad. U dodatku iz 1935. za *Selbstdarstellung* Freud više ne brine za buduću opstanak psihoanalize i ne krije zadovoljstvo zbog brojnosti njezinih pristalica. No uspon psihoanalize u Beču kratkotrajan je. Preuzimajući izbjegle psihoanalitičare iz Njemačke ovaj grad nakratko postaje središtem psihoanalitičkog pokreta, tek nešto prije razdoblja koje se danas u povijesti psihoanalize razmatra kao povijest austrijskog kulturnog egzodusa. Nakon aneksije, od pedeset su službenih članova Bečkog psihoanalitičkog udruženja svi osim troje bili pri-

⁴ Elke Mühlleitner/Johannes Reichmayr, „The Exodus of Psychoanalysts from Vienna“ u *The Cultural Exodus from Austria*, Second revised and enlarged edition, Springer Verlag, Wien/New York, 1995, str. 98.

⁵ Kao primjer može poslužiti Krležina polemika „O svemu“ iz djela *Moj obračun s njima* objavljena 1932. godine. No valja napomenuti da je Krležin prikaz Freuda u Tumaču pojmova za knjigu *Europa danas* iz 1935. (Oslobođenje/Mladost, Sarajevo 1979, str. 245) literarno proizvoljna skica i više govori o Krležinim stavovima nego o Freudu. Te se teme dotiče i Viktor Žmegač u studiji *Krležini evropski obzori*, Znanje, Zagreb, 1986, str. 264. i dalje.

siljeni napustiti zemlju. Gotovo da i nije potrebno posebno isticati da je u emigraciju moralo i preko dvije trećine članova, od njih dvadeset devet, Adlerove škole za individualnu psihologiju inače vrlo povezane s bečkim socijalističkim obrazovnim programom.

Za zagrebačku se scenu nikako ne bi moglo reći, unatoč jačikovanju tadašnjih žitelja, da je uspavano doživjela nastup psihoanalize. Premda ni danas u Hrvatskoj ni jedna javna knjižnica ne posjeduje Freudove *Gesammelte Werke*, tridesete su godine ovog stoljeća u Zagrebu obilježene živom rasprom u središtu koje je psihoanaliza. Dapače, uz poznati bečki sudski proces psihoanalizi zbog slučaja Theodora Reika 1926. godine kada Freud u njegovu obranu piše polemični spis *Die Frage der Laienanalyse*, i u Zagrebu je psihoanaliza došla u sudnicu, a sudionici su bili osnivač zagrebačke eksperimentalne psihološke škole dr. Ramiro Bujas te dr. Stjepan Zimmermann, svećenik, redovni profesor Bogoslovnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu. Danas, u odmaku od stotinjak godina kada nam je poznata rasprostranjenost „kuge“ i kada nas više ne čudi da gotovo da nije bilo mislioca koji je do sebe nešto držao, a da nije iskazao svoj sud o psihoanalizi, možemo samo sa zavišću promatrati intelektualnu užurbanost početkom dvadesetog stoljeća u našem podneblju.

Freud je prisutan ne samo na razini pasivne recepcije nego njegovu teoriju nalazimo već recikliranu i u, na primjer, književnoj raspravi najznačajnijeg hrvatskog pisca Miroslava Krleže.⁵ Interesantno je, premda ne i nerazumljivo, da je osobito zanimanje vladalo za Alfreda Adlera koji je preko Radne zajednice za individualnu psihologiju, osnivanje koje su inicirali liječnik Beno Stein i njegova supruga, inače pedagog i psiholog, Vera Ehrlich-Stein, i gostovao u Zagrebu održavši osam javnih predavanja. O tome izvještava kao o uspješnu radnom susretu u svojoj kronici i *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie* u Beču.⁶ Veliki se broj intelektualaca okupljao u stanu Steinovih među kojima je bio i August Cesarec, marksistički opredijeljen književnik, koji 1931. za časopis *Književnik*

⁶ *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*, herausgegeben von Dr. Alfred Adler, 10. Jahrgang 1932, str. VIII, Verlag S. Hirzel, Leipzig; Swets & Zeitlinger N. V., Amsterdam, 1968. „Dr. Alfred Adler je 20. i 22. siječnja 1932. održao u prepunoj Zagrebačkoj koncertnoj dvorani dva javna predavanja o „Poznavanju ljudi“ te o „Smislu života“. (...) U nastavku predavanja dr. Adler je održao šestosani seminar o individualnoj psihologiji koji je posjetilo 120 osoba. Osim toga, Alfred Adler je u Zagrebačkom društvu liječnika 21. siječnja održao predavanje o „Strukturi neuroza“. Predavanju je uslijedio petostani seminar o učenju o neurozama individualne psihologije u kojem je sudjelovalo 35 liječnika.“

U godištu iz 1931. Radna zajednica za individualnu psihologiju navedena je i u *Sektion des Internationalen Vereines für Individualpsychologie: Arbeitsgemeinschaft Zagreb*. (Agram, Jugoslawien), Zagreb, Strossmayerov trg 4, Dr. Benno Stein. Zagrebačka radna zajednica za individualnu psihologiju spominje se i u knjizi *Geschichte der Individualpsychologie* autorice Almuth Bruder-Bezzel, Fischer, Frankfurt am Main 1991.

piše niz članaka godinu dana poslije objelodanjenih u knjižici *Psihoanaliza i individualna psihologija*. Iako nam taj opsežan rad otkriva Cesarčevo suvereno poznavanje Freudova djela te osobito filozofsku provenijenciju njegova pojma nesvjesnog, autor od samog početka naglašava da je svrha teksta upoznavanje čitatelja s individualnom psihologijom. No, kako je ona proizašla iz psihoanalize, njezino je razmatranje nezaobilazno ako se želi dati objektivan prikaz individualne psihologije.⁷

Premda su kod Steinovih⁸ dolazili oni skloniji Adlerovoj Individualnoj psihologiji, bilo je tu i frejdovski orijentiranih posjetitelja kao što su Stjepan Berthelheim, ili znanstvenik Zvonimir Richtmann koji 1932. izlaže Freudovu teoriju u radu pod naslovom „Psihoanaliza”, a 1937. objavljuje i spis *Sigmund Freud*.

Jasno je da je takav intelektualni krug imao i poklonike izvan zemlje, pa je česti gost Steinovih bio i njihov prijatelj Manes Sperber. Prvotno Adlerov učenik, a kasnije jedno vrijeme i Reichov pristalica, on je u Zagrebu 1932. godine u Pučkom sveučilištu održao predavanje o individualnoj psihologiji. No potrebno se podsjetiti i izvanjskog psihoanalitičkog i socioantropološkog interesa za Hrvatsku kao i područje nekadašnje Jugoslavije. U tom je smislu važan i časopis Friedericha S. Kraussa *Anthropophyteia* (1904–1913) koji upućuje na niz pojedinih iz etnografskog istraživanja zanimljivih i u psihoanalitičkom kontekstu. Danas bi oni bili od iznimna značenja za eventualnu obimniju etnopsihoanalitičku primjenu. Pa i Viktor Tausk, čiji su roditelji jedno vrijeme živjeli u Hrvatskoj gdje je on i pohađao gimnaziju te i maturirao u Varaždinu, prikupio je i na njemački preveo nekoliko južnoslavenskih narodnih pjesama i time također korespondirao istraživanjima Kraussova časopisa.⁹ Uostalom, prisjetimo se i Freudova puta od Dubrovnika prema Hercegovini u *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* znamenita zbog svakako najslavnijeg slučaja zaboravljanja imena analiza kojeg je postala paradigmom kasnijih psihoanalitičkih tumačenja.¹⁰

Ipak, nesumnjivo je glavni promicatelj psihoanalize u Hrvatskoj Stjepan (Stefan) Berthelheim (1898–1970), rođen u Zagrebu, koji je

⁷ August Cesarec, „Psihoanaliza i individualna psihologija”, u knjizi *Iz nauke i književnosti*, Mladost, Zagreb, 1982, str. 7.

⁸ O intelektualnom krugu Bene Steina – kao okupljalištu lijevo orijentiranih mislilaca širokih interesa pa tako i onih sklonih novim strujanjima u psihologiji, te su kao posjetitelji navedeni i Miroslav Krleža, August Cesarec, Zvonimir Richtmann, Rikard Podhorsky, Rodoljub Čolaković, pa i sam Tito, kao i brojni drugi – iscrpno piše Božo Kovačević u knjizi *Psihoanaliza i Ijevica*, August Cesarec, Zagreb, 1989.

⁹ Viktor Tausk, *Gesammelte psycho-analytische und literarische Schriften*, Medusa 1983, Wien/Berlin.

¹⁰ S. Freud, *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, G. W., Bd. 4, str. 7.

¹¹ Godine 1953. osniva ambulantni psihoterapijski odjel na Neurološko-psihijatrijskoj klinici Medicinskog fakulteta u Zagrebu. S grupom stručnjaka u liječenju neurotičara primjenjuje gotovo sve psihoterapijske tehnike analitički orijentirane, psihoanalitičku psihoterapiju i psihoanalizu. Godine 1952. postaje članom Međunarodnog psihoanalitičkog udruženja, no bio je i članom mnogobrojnih drugih međunarodnih udruženja kao što su New York Academy of Sciences, Royal Society of Medicine – London, itd.

¹² Elke Mühlleitner, *Biographisches Lexikon der Psychoanalyse*, Edition Diskord, Tübingen, 1992. str. 39.

¹³ S. Freud, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, (1933 /1932/) Studienausgabe, Bd. I. str. 465.

¹⁴ S. Freud, *Die Traumdeutung*, op. cit., str. 376. „Osobito se zanimljivim čine pokusi koje su izvršili Betlheim i Hartmann, jer je kod njih hipnoza bila isključena. Ti su autori („Über Fehlreaktionen bei der Korsakoffschen Psychose“, 1924) bolesnicima s takvim poremećajem ispričali priče s grubim seksualnim sadržajem te promatrali iskrivljavanja do kojih je dolazilo pri reprodukciji pripovijedanog. Pokazalo se da su se pri tome pojavili simboli poznati iz tumačenja sna (uspinjanje stubama, bosti i pucati kao simboli koitusa, nož i cigareta kao simboli penisa). Osobita se vrijednost pridaje pojavi simbola stuba, jer kao što autori s pravom primjećuju „takva simbolizacija bila bi nedokučiva svjesnoj želji za iskrivljavanjem“.

studirao medicinu u Grazu i Beču gdje je i diplomirao 1922. godine. Specijalizirao je neuropsihijatriju u Beču kod Wagner-Jauregga, te u Zürichu, Parizu i Berlinu. Svoju je trening-analizu započeo kod Paula Schildera na Bečkoj poliklinici, a nastavio je kod Sándora Radóa u Berlinu. Bio je izvanredni član Bečkog psihoanalitičkog udruženja s adresom u Zagrebu.

Početkom 1928. godine Betlheim se vraća u Zagreb u kojem otvara privatnu praksu te predavanjima i publikacijama upoznaje našu javnost s Freudovim radom. S Nikolom Šugarom iz Subotice namjeravao je osnovati psihoanalitičko udruženje, no rat je onemogućio realizaciju toga plana.¹¹ Obojica se nalaze u *Biographisches Lexikon der Psychoanalyse* kojim su obuhvaćeni članovi Psihološkog društva srijedom te Bečkog psihoanalitičkog udruženja od 1902–1938. godine.¹²

Najvažniji Betlheimov rad iz razdoblja njegova boravka u Beču jest stručni članak s Heinzom Hartmannom „Über Fehlreaktionen bei der Korsakoffschen Psychose“ 1924. u kojem autori na temelju eksperimenta dokazuju Freudovu teoriju seksualnih simbola u snu povezujući znanje klasične psihijatrije i psihoanalize. Tu studiju navodi i Freud u *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*¹³ kao i u dodatku iz 1925. šestom poglavlju knjige *Die Traumdeutung*.¹⁴ Opširnije o toj studiji piše i H. Hartmann u knjizi *Die Grundlagen der Psychoanalyse* iz 1927, a u Hartmannovoj biografiji 1964. Kurt R. i Ruth Eissler nazivaju taj rad s područja eksperimentalne psihoanalize – klasičnim.

Hartmann i Betlheim eksperimentirali su s pacijentima u Korsakovljevoj psihozi u kojoj su kao i u epilepsiji zadržani tragovi sjećanja, ali njihovu reprodukciju sprečavaju organski procesi. Pacijenti su trebali naučiti nekoliko kratkih priča gruba seksualnog sadržaja neugodne dijelove kojeg su u prepričavanju zamijenili tipičnim simbolima znanim iz analize snova i drugih izvora. Tako su Betlheim i Hartmann uspjeli pokazati da nedvojbeno organski registrirani poremećaj Korsakovljeve psihoze vodi zamjenskim tvorbama. Neke su od njih rezultat premještanja na asocijacijski srodne predodžbe unutar istog područja,

a druge su povezane s naučenom predodžbom na isti način kao što je to i simbol prema onome što simbolizira. Odnos odgovara analizi omaški, snovima, neurotičnim simptomima i shizofrenu razmišljanju. No autori naglašavaju da je jedino sirovi seksualni materijal prošao proces simboličnog prerađivanja. Premda je proces koji je u njihovim kliničkim slučajevima vodio simboličkim iskrivljenjima organski utemeljen, a priroda procesa nepoznata, mišljenja su da posljedice moraju biti opisane analogno potiskivanju. Kako se njihovi nalazi temelje na eksperimentu, i metodi neovisnoj od psihoanalitičkih postulata, uvjereni su da ih se može smatrati eksperimentalnom potvrdom vrijednosti stanovitih freudovskih interpretacija simbola.¹⁵

Proces

Međutim, svakako je potrebno nešto reći o procesu Bujas – Zimmermann reakcije na koji, kao i on sam, zrcale i hrvatske prilike toga doba. Slijed zbivanja i sudski izvještaji uzeti su iz lista *Hrvatska straža* koji je proces iscrpno pratio jer je i sam bio njegovim sudionikom i začetnikom.

U ožujku 1932. godine klerikalni list s uglavnom političkim, ekonomskim i kulturnim temama *Hrvatska straža* uz najavu za predavanje sveučilišnog profesora dr. Ramira Bujasa u Pučkom kazalištu u Zagrebu o Freudovoj psihoanalizi i Adlerovoj individualnoj psihologiji („predavač će iznijeti kritični stav naučne psihologije prema ovim 'šlagerima'“) donosi prijevod Papinijeva „Posjeta Freudu“ te „Kulturnu bilješku“, ujedno obznanjujući namjeru redakcije da započne polemiku o toj temi. Stajalište je lista očigledno. Uz Papinijevu novelu stoji primjedba da je pisac dobro shvatio srž freudizma pa ga karikira. „Kulturna bilješka“ objašnjavajući psihoanalizu i individualnu psihologiju ne preza od izjave prema kojoj je Freud u izgrađivanju svoje teorije došao do jednostrana sistema i metode u psihoterapiji, „po kojemu svuda traži nešto seksualno.“ Kao i da je jasno da je takva teorija postala „uz spretnu reklamu velikih novinarskih koncerna u Beču

¹⁵ Heinz Hartmann, *Ich-Psychologie*, „Über Fehlreaktionen bei der Korsakoffschen Psychose“, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1972, str. 354. U engleskom prijevodu knjiga je objavljena pod naslovom *Ego Psychology*, a članak (prevoditelj David Rapaport) „On Parapraxes in the Korsakoff Psychosis“, str. 353.

i Njemačkoj, koji su u Židovskim rukama (Freud je naime Židov) vrlo popularna" te da su mnogi liječnici pred *jačinom konjunktura* popustili i prihvatili psihoanalizu kao jednu od glavnih metoda psihoterapije. Adler, navedeno je da je također Židov, prošao je nešto bolje a njegova je *nauka* ocijenjena kao mnogo ozbiljnija od Freudove, „ali ipak njezine presmjele zaključke ne može da prihvati ni naučna psihologija kao ni kršćanska nauka." Članak upućuje da individualnu psihologiju propagira „Društvo za individualnu psihologiju" koje je izdalo i nekoliko publikacija, a i podsmjehujući se primjećuje „te smo 'imali sreću' da čujemo nedavno u Zagrebu predavanje samoga Adlera kao i neke njegove učenike (dra Wexberga i dr.)."¹⁶ Autor bilješke ne zaboravlja napomenuti da je ta struja rado primljena u historijsko-materijalističkim krugovima, te se apostrofira Cesarec.

15. ožujka 1932. *Hrvatska straža* objavljuje negativan prikaz Bujasova predavanja. „Famozna Freudova 'libido' dobila je u Bujasovoj interpretaciji značenje 'apsolutnog bića', upravo 'davla!' (...) Sa nesvjesnim ili podsvjesnim se stvarima – po psihoanalizi – svjesno obračunava! A psihoanalitičari i nijesu drugo, kaže nam g. dr. Bujas, nego 'seksualci'!! (...) Umjesto da nas upozna sa problemom nesvjesno duševne zbiljnosti u čitavom njegovu domašaju, umjesto da napose ocijeni pojedine psihološke poglede u psihoanalizi, ovaj vanredni sveučilišni profesor psihologije prepričava koješta o duševnoj 'polifoniji', pa nešta o sugestiji i napokon o izaratnom 'iracionalizmu ili misticizmu', kome da se ima pripisati tolika popularnost psihoanalize."¹⁷

Nekoliko dana kasnije u istome listu izlazi još jedan članak, ali drugog autora, o individualnoj psihologiji. Taj tekst iako nije u izravnoj vezi s procesom Bujas – Zimmermann zanimljiv je jer je tiskan u istim novinama istog godišta kada započinje sukob kao i zbog svoga izrazito negativna stava. Autor uspjeh psihoanalize i individualne psihologije vidi u „nekom polufanatičkom raspoloženju širokih masa, koje u raznim ovakovim pokretima gledaju neku apsolutnu istinu i konačno spasenje." Kritički se osvrće i na ranije održana predavanja Wexberga i Adlera kojima predbacuje pučko-zabavni ton koji se može tek razumjeti ako se

¹⁶ *Hrvatska straža*, Zagreb, 12. ožujka 1932. br. 59, str. 4.

¹⁷ "Psihoanaliza i individualna psihologija", *Hrvatska straža*, br. 62, str. 3.

u obzir uzme *žalosna pretpostavka da se Zagreb već u Beču smatra orijentom*. Tako i primjećuje da se za Bujasova predavanja u Pučkom sveučilištu okupila publika prisutna na Adleru kao i na Wexbergu, koja redovito posjećuje priredbe na njemačkom jeziku te *koja je davala prevoditi od susjeda teže hrvatske dijelove predavanja i s primjetljivim negodovanjem slušala kritiku dra Bujasa*.¹⁸

Jasno je da je dr. Bujas odgovorio na negativan prikaz svoga predavanja izjavivši, a što je *Hrvatska straža* objavila 23. III. 1932, da autor očito nije prisustvovao njegovim predavanjima jer je članak napisan na temelju podataka koji daju iskrivljenu sliku. A neobjektivnost s njemu *nepoznatim ličnim ciljem* vidi u načinu *prigovaranja, te pokušaju omalovažavanja i vrijeđanja*.

Na tu izjavu pisac članka „Psihoanaliza i individualna psihologija“, uz napomenu da posjeduje stenografske bilješke predavanja, poziva doktora Bujasa *da svoja predavanja dosloveno štampa*.¹⁹

No 14. XII. 1932. *Hrvatska straža* nas obavještava o raspravi dr. R. Bujas – dr. S. Zimmermann. Dr. Ramiro Bujas, tada „vanredni profesor“ Sveučilišta u Zagrebu optužio je dr. Stjepana Zimmermanna, redovnog profesora Sveučilišta u Zagrebu po čl. 52 i 60 zakona o štampi radi članaka „Psihologija i individualna psihologija“²⁰ te „Na izjavu dra R. Bujasa“. Obrazloženje je optužnice da je Zimmermannova nakana rušenje tužiteljeva ugleda pogotovo s obzirom na to da je u to vrijeme bilo aktualno pitanje redukcije osobnih rashoda na Sveučilištu. Unatoč prijedloga predsjednika senata Gjermanovića da se stranke nagode prije prijelaza na daljnju raspravu, dr. S. Zimmermann ne pristaje na sporazum.²¹

Na raspravi 22. XII. 1932. dr. Zimmermann iznosi *dokaz istine*. Naime, Zimmermann je bio mišljenja da je pokazao kako je u spomenutom predavanju bila krivo prikazana Freudova i Adlerova psihologija te da nazočni nisu mogli dobiti pravu sliku te nauke, a smatrao je i da mora braniti svoju poziciju s obzirom i na svoju netom objavljenu knjigu *Duševni život* u kojoj su obrađena i pitanja psihologije o kojima raspravljaju Freud i Adler.

¹⁸ „Individualna psihologija“, *Hrvatska straža*, 17. ožujka 1932, br. 64, str. 4.

¹⁹ „Na izjavu dra Bujasa“, *Hrvatska straža*, 26. III. 1932.

²⁰ Radi se zapravo o članku „Psihoanaliza i individualna psihologija“.

²¹ „Rasprava dr R. Bujas – dr S. Zimmermann“, *Hrvatska straža*, br. 283, str. 3.

Dakle, kritizirao je predavanje u uvjerenju da je pitanje znanstvene istine *stvar intelektualnog kolektiva* pa prema njegovu mišljenju tako i njegov tekst nije kleveta kao ni uvreda, nego je *opravdano oštro intoniran prikaz*. Potom, piše *Hrvatska straža*, dr. Zimmermann *nastupa dokaz istine*, odnosno odlučio je analizirajući predavanja dr. Bujasa pokazati da je sve rečeno u članku *bilo s pravom rečeno*. Navodeći Bujasovu kritiku psihoanalize, koji joj predbacuje usmjerenost na seksualnost, pa i psihoanalitičare karakterizira kao „seksualce” koji liječe sugestijom, mističnost u tumačenju „podsvijesti” u kojoj „caruje libido, neke vrste davao”, Zimmermann mu kontrastira izvode iz Freudovih predavanja održanih u Americi u kojima su definirani „osnovni pojmovi psihoanalize 'podsvijest', 'libido' i 'seksualnost’.” Na Bujasovu primjedbu da Adlerova individualna psihologija uopće nije psihologija te da se ne poklapa sa znanstvenim tvrdnjama kao i da se adlerovci boje strogo znanstvene kritike, Zimmermann obrazlaže da je Adler protiv eksperimentalne psihologije samo utoliko ukoliko se eksperimentom ne može obuhvatiti sve duševno. Tijekom rasprave Stjepan Zimmermann, prema izvještaju *Hrvatske straže* iz sudnice, pozvao se i na odgovore Freuda i Adlera na njegova njima upućena pisma i bilješke s predavanja dr. Bujasa. Naime, i njihovi su sudovi o Bujasovu prikazu psihoanalize i individualne psihologije bili negativni.²²

U nastavku rasprave 27. XII. koja je punila sudnicu, tužitelj dr. Ramiro Bujas replicira na obranu optuženog primjećujući da su u članku i obrani izabrani samo neki izvori, dok je izostavljena logička povezanost i sve pozitivno rečeno o Freudu i Adleru te optužuje doktora Zimmermanna da njegov članak nije ni prikaz ni kritika, nego doslovno „po općem sudu težak napadaj”. Zimmermann je predložio stručnjake koji bi posvjedočili njegovu vjernu reprodukciju predavanja, a pozvao se i na negativne kritike Bujasova predavanja pa tako i onu Zvonimira Richtmanna. No Bujas je to odbio kao nemjerodavan sud koji ne potječe od stručnjaka, komentirajući da su „članci izašli u listovima s izvjesnim socijalnim smjerom, gdje nije bilo do ocjene iz naučnih motiva.”²³

²² "Dr Zimmermann iznosi dokaz istine", *Hrvatska straža*, br. 289, str. 3.

²³ *Hrvatska straža*, 28. XII. 1932, br. 291, str. 3. „Rasprava dr S. Zimmermann – dr R. Bujas.”

Predsjedatelj malog senata Dušan Gjeranović 3. 1. 1933. ponovno predlaže nagodbu. Kako je pokušaj suda da se stranke izmire uspio, optuženi dr. Stjepan Zimmermann daje izjavu koju je *Hrvatska straža* morala objaviti *na istome mjestu i istim slovima*, kojima je bio napisan Zimmermannov članak. Zastupnik privatnog tužitelja zadovoljio se tom izjavom i odustao od tužbe uz uvjet objavljivanja izjave.

„[...] Kako sam već opetovano izjavljivao u istražnom postupku, te na glavnom pretresu, izjavljujem i sada da niti gornjom kritikom u cijelosti, a niti bilo kojom pojedinom rečenicom i riječi u toj kritici nisam imao ni povoda ni nastojanja da klevećem g. prof. dra Ramira Bujasa da mu škodim i da povređujem njegovu čast. Pošto je g. dr Ramiro Bujas tu moju kritiku shvatio kao klevetu i uvredu, neka mu ova moja izjava, dana po mojoj savjesti, bude zadovoljstvom, jer ja nisam kanio ni klevetati ni vrijeđati, već sam inkriminirani članak napisao i dao odštampati iz čisto naučnih motiva. [...]

*Dr Stjepan Zimmermann*²⁴

Proces koji je započeo kako izgleda tek zbog povrijeđene časti, pri čemu je čini se i ono „vanredni“ odigralo značajnu ulogu pretvorio se u proces psihoanalizi. Uvreda je podrazumijevala i to da tužitelj nije dovoljno kompetentno upoznao slušatelje s psihološkim teorijama Freuda i Adlera. „Mi naime držimo da se ne varamo kad smatramo sasvim opravdano očekivati od ovakvih predavanja ispred stručne grupe da nam ne pruže rog za svijeću, t. j. da nam u ime nauke ne servira neke besmislice – kao što je u ovom slučaju sa predavanjem g. dra R. Bujasa.“²⁵ Trebalo je naime nakon ovoga dokazati da Zimmermannove riječi ne stoje, odnosno da je sve što je Bujas protiv psihoanalize izrekao točno. Neobično je da S. Zimmermann koji u početku odbija bilo kakvu nagodbu na kraju pristaje na javnu ispriku. Treba li uopće dvojiti da je to u širim slojevima moglo jedino pripomoći sumnjičavosti u prihvaćanju i poimanju psihoanalize, ali i suprotno tomu, jaćanju ugleda eksperimentalne psihološke škole Ramira Bujasa? No bilo je i drukčijih reakcija.

²⁴ *Hrvatska straža*, 3. 1. 1933. „Rasprava dr S. Zimmermann – dr R. Bujas završena“.

²⁵ Riječi su to S. Zimmermanna iz članka „Psihoanaliza i individualna psihologija“, *Hrvatska straža*, br. 64, 1932.

Za nagodbu je Z. Richtmann rekao: „Ako g. Dr. Bujas istu smatra nekom pobjedom, mogao bi slično kao kralj Pyrrhus izjaviti: 'Još jednu takovu raspravu i svi će moji đaci povjerovati Freudu!'.”²⁶ Neobično je da je i u obranu psihoanalize, kao zastupnik znanstvene istine, nastupio jedan katolički svećenik, profesor filozofije na Bogoslovnom fakultetu nasuprot Ramiru Bujasu, predstavniku psihološke škole. Klerikalni mislilac nasuprot eksperimentalnom psihologu. No javna je isprika zadugo bila kost u Zimmermannovu grlu, pa se i u svome djelu *Filozofija i religija* neizravno vratio na tu raspru. „Naučnom kritikom Freudova nazora (ali ne iskrivljeno prikazanog!) proveli su već dosad mnogi, u prvom redu Adler, izvjesne korekture.”²⁷ I to u istom djelu u kojem se neugodno kritički osvrnuo na Freudov *Toem und Tabu*.²⁸ No u cijeloj pripovijesti nije nezanimljiv ni podatak da je dr. Ramiro Bujas bio član zagrebačke masonske lože „Maksimilijan Vrhovac”, a mason je također bio i sudac Dušan Gjeranović.²⁹ Pa nije ni čudno da se Zimmermann žalio da su proces protiv njega vodili masoni.

Nakon procesa u časopisu za kulturu *Kronika* dr. Stjepan Betlheim 1933. godine započinje sa serijom popularnih članaka u kojima iznosi temelje Freudove psihoanalize. Potrebno je istaknuti da je to ujedno i prvi glas liječnika koji se s Freudovom metodom izravno susreo, jedinog koji je prošao psihoanalitičko obrazovanje, pa su upravo iz tog razloga ti članci izuzetno značajni. Radi se o vrlo simplificiranu ali sustavnu prikazu u kojem Betlheim kreće od samih početaka, stanjem u medicini prije nastanka psihoanalize, Freudovu odlasku Charcotu, radu s Breuerom. Osvrće se, iako ga i ne imenujući, na Bujasovu optužbu o Freudovoj eksploataciji Janeta ističući da istodobni nezavisni dolazak do istih rezultata dvaju stručnjaka ne može voditi takvu zaključku.³⁰

Betlheim je sažeto dotakao sve važne točke Freudova učenja kao što su metoda slobodne asocijacije, važnost snova, pojam seksualnosti, nesvjesno, omaške, libido, faze u razvoju, narcizam, Edipov kompleks, sublimacija, metapsihologija, pojam Nad-Ja, te je i analizirao interakciju psihoanalize i pedagogije.

²⁶ Z. Richtmann (Zvonko Braun): „Nauka i objektivnost”, *Kultura*, br. 1, str. 33, Zagreb, 1933.

²⁷ Stjepan Zimmermann, *Filozofija i religija*, Zbor duhovne mladeži zagrebačke, Zagreb 1936, str. 276.

²⁸ Ibid., str. 378. „Što su radili kanibalski praljudi i njihov otac, to može da bude zanimljiva tema za dangube, a za filozofa je takvo pričanje novi dokaz kako nema moći nad nemoći ateističkog nihilizma.”

²⁹ Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1980*, „Zodne”, Beograd, 1987, str. 577. i 579.

³⁰ S. Betlheim „Freudova psihoanaliza”, *Kronika*, br. 1, str. 9, god. 1933.

Tema problema liječenja omogućila mu je i da progovori o predbacivanju da se terapeuti obaziru samo na seksualne asocijacije dajući im time stalan smjer. Betlheim obrazlaže čitatelju neutralnost analitičareva stava koji se postiže zahtjevom da svaki analitičar sam prođe kroz analizu upoznavajući se tako s vlastitim poteškoćama i time ih ne tražeći u asocijacijama pacijenata.³¹ Piše i o neurozama, o nagonima života i smrti, no govori Betlheim i o ekonomskim i socijalnim čimbenicima te važnosti njihove uloge u nastajanju neuroza upućujući i na zorno prikazanu stambenu mizeriju na izložbi „Zemlje”,³² Tumači ih i u kontekstu *neurotičnog* obiteljskog života. Kao *drastičan* primjer navodi, kako kaže, relativno čestu neurozu u Židova gdje socijalni momenti pričinjaju porodični život ljepšim i idealnijim, ali gdje su konfliktne situacije Edipova kompleksa mnogo jače, pa se mnogi teško oslobadaju *libidonozne prekomjerne veze s roditeljima*.³³

Tako je Betlheim u sedam novinskih članaka pokrio temeljne psihoanalitičke pojmove ukazavši na značaj psihoanalize i u drugim disciplinama kao i to da je suvremena psihijatrija, osobito psihoterapija nezamisliva bez njezinih tekovina. To je jedini opširniji prikaz psihoanalize bez kontrastiranja s individualnom psihologijom autor kojeg je bezrezervni frejdovac. Unatoč Betlheimovoj neospornoj psihoanalitičkoj kvalificiranosti i meritornosti tumačenja, nedostatak je popularnih prikaza da iako neki sustav približavaju širem krugu čitatelja, ozbiljnijeg često odbijaju. A površnost, unatoč trudu pisca, tekstu oduzima vjerodostojnost, omogućuje i proizvoljnost tumačenja pa i čitatelj dvoji u mogućnost izlječenja. Na taj se način posredno pomaže i protivnicima koji psihoanalizi niječu znanstvenost.

Svakako najvažniji teoretski prikaz psihoanalize potječe od fizičara Zvonimira Richtmanna, a tiskan je u *Almanahu sauremenih problema* 1932. godine. Komentirajući Bujasovo predavanje i on se osobito osvrće na dio u kojem je Freud optužen da su njegove ideje proizašle od Janeta, te ističe da pojedinac ne stvara znanost, nego je ona produkt općeg razvitka. Richtmann se poduhvaća prikaza psihoanalize jer se, kako veli, o

³¹ S. Betlheim, „Freudova psihoanaliza”, *Kronika*, br. 7, 1933, str. 11.

³² Radi se o grupi likovnih umjetnika osnovanoj u Zagrebu 1929. koju su karakterizirale socijalne tendencije. Policijski je zabranjena 1935. godine.

³³ S. Betlheim, „Freudova psihoanaliza”, *Kronika*, br. 7 i 8, 1933, str. 11. i 11.

psihoanalizi razmjerno malo čulo, i to uglavnom od protivnika. Ali kao zagovornik Adlerove individualne psihologije i on, premda ne nesklon psihoanalitičkom učenju, kao i August Cesarec, razmatra psihoanalizu stoga što je ona njezin temelj bez koje se ne može razumjeti. Autor nastoji prikazati materijalističke znanstvene osnove psihoanalize i njezin položaj prema individualnoj psihologiji kao i perspektivu daljnjeg razvoja. Uz opsežnu analizu cijelog učenja te priznanje da su Freudove tvrdnje početkom ovog stoljeća bile revolucionarne ne preza ocijeniti, godine 1932, da se u „zadnjih 15. godina ne može zamijetiti veliki napredak psihoanalize. Izgleda dakle, da danas ta teorija nije više aktuelna, jer predstavlja jednu završenu fazu.“ Međutim, nastavak vidi u individualnoj psihologiji. Tako su se, iako blagonakloni prema psihoanalitičkom učenju s obzirom na cijeli sudski proces, predstavnici individualne psihologije kao i u Beču našli nasuprot psihoanalizi. Članak uz koji autor u dodanoj primjedbi priznaje da sam nije liječnik te da s terapijom nema osobnog iskustva, otkriva scenu u kojoj je interes za psihoanalizu izvaninstitucionalan, da je oficijelna psihologija ne prihvaća, a da su napadi izazvali i reklamu te *dijelom i snobistički interes*.³⁴

Sam proces Bujas – Zimmerman uveliko se komentirao u različitim časopisima kao u *Literaturi*, *Književniku*, *Almanahu savremenih problema*, i dr. Zvonimir Richtmann se u časopisu za znanost i umjetnost *Literaturi* osvrće na proces u članku kojim pokušava osvjetliti napadaje na prirodnu znanost općenito. Neposredni je povod opovrgavanje Einsteinove teorije. Time nam i posredno ocrta situaciju toga doba. Smatrajući da se pod zaštitom akademske profesorske kvalifikacije priređuju napadi na nove i predavačima još neshvatljive rezultate znanosti – Richtmann ih naziva *znanstvenom inkvizicijom* – i Bujasovo predavanje označuje kao nerazumijevanje ili čak zlonamjerno iskrivljavanje Freudovih i Adlerovih rezultata istraživanja. Navodi i Bujasove riječi prema kojima se nije *napredno povoditi za suvremenim parolama jer to znači ići s masom*. Upućuje nas time na razdijeljenost zagrebačkog života u kojem kristalizira

³⁴ Zvonko Braun (Zvonimir Richtmann), „Psihoanaliza“, *Almanah savremenih problema*, Naklada „Astra“ kluba, Zagreb, 1932, str. 4.

klerikalnu kao i nacionalističku grupu osobito tom prilikom ističući i vlastite socijalne zaokupljenosti, odnosno da mu je za prosuđivanje neke osobe važno njezino *stanovište prema radničkom pokretu i bijedi nezaposlenih*.³⁵ O samom procesu iscrpnije piše u tekstu „Nauka i objektivnost”, no ponovno s aspekta problematiziranja pitanja znanstvenosti. Uz priznavanje zasluga dr. Bujasu i njegovim prijašnjim istupima, kritički se osvrće na njegovo predavanje zamjerajući mu da se njegova obrana svela na tužbu. „On je prvi kod nas stavio psihologiju, sa nivo-a jednog čisto spekulativnog prepričavanja, na bazu jedne empirijske nauke. (...) Tako je bilo nekoć. A danas on mora da se brani od kritike prof. teološkog fakulteta, koji zastupa napredne ideje.”³⁶

Zašto je sve to skupa važno? Govori o snažnoj intelektualnoj sceni, koja se možda i nije slagala s psihoanalitičkim stavovima ali ih je promišljala unatoč tomu što se prvi prijevod Freuda u Hrvatskoj pojavljuje razmjerno kasno. Godine 1934. objavljeni su *Prilozi teoriji seksualnosti*.³⁷ Izbor za prijevod upravo tog Freudova djela osobito je zanimljiv. Prije svega zato što mu je ta knjiga i pribavila najviše neprijatelja uz optužbu za nemoralnost ali i zato što se Freuda optuživalo i u Zagrebu za pretjerano pridavanje važnosti seksualnosti. Međutim u tadašnju nas recepciju psihoanalize, po kojoj se i vidi velika zainteresiranost za nju, upućuju brojni članci rasuti po različitim dnevnicima, jer knjiga je po samom svome ustrojstvu ipak nešto sporija u reakciji, a time je i zatvoreno stajalište. Tako, na primjer, 1933. u *Književniku* izlazi ulomak „Nježni roditelji”³⁸ iz Stekeleova djela *Was in Grund der Seele ruht*, a već ga u sljedećem broju kritički komentira dr. med. Ivan Prpić. Članak posvećen procesu pod naslovom „Psihoanaliza u sudnici” daje sažetak koji nije samo sažetak suđenja nego i glavnih prigovora psihoanalizi koju je zastupala tadašnja oficijelna psihologija: neznanstvenost, mističnost nesvjesnog, seksualnost te eksploatacija Janeta.³⁹ Točke su to koje korespondiraju i s optužbama iznesenim prema psihoanalizi i u njezinoj domovini. Dakle, mogli bismo zamijetiti da se ne radi ni o čemu novom, s tom razlikom da je zanimanje

³⁵ Zvonimir Richtmann, „Napadaji na prirodnu znanost”, *Literatura*, br. 5 i 6, god II, 1932, str. 314.

³⁶ Z. Richtmann (Zvonko Braun), „Nauka i objektivnost”, op. cit., str. 32.

³⁷ S. Freud, *Prilozi teoriji seksualnosti*, Zagreb, 1934, Univerzum, prijevod dr. G. Petrović i S. Prica. Ne smije se zaboraviti da je u to vrijeme psihoanaliza u Beogradu imala veliki broj pristalica te da je dr. Hugo Klajn slušao i Freudova predavanja. Godine 1933. tamo je tiskan *Uvod u psihoanalizu*, a za prijevod *Psihopatologije svakodnevnog života*. Klajn je napisao opsežan predgovor „O psihoanalizi”.

³⁸ Uz naslov stoji i bilješka: „Od dr. Wilhelma Stekela, liječnika-psihoanalitičara iz Wien-a, izaći će uskoro u našem prijevodu njegova odlična knjiga 'Moderni brak'. Knjiga je vrlo aktualna i pisana u skladu s današnjim naziranjem o braku, ljubavi i srodnim pitanjima.” *Književnik*, 1933, str. 416.

³⁹ Ravnik, „Psihoanaliza u sudnici”, *Književnik*, br. 2, 1933.

za psihoanalizu ipak uglavnom teoretsko. No autor nas teksta cizeliranjem procesa upućuje i na jednostranost prikazivanja Freudove i Adlerove teorije. A pozitivna recenzija Zimmermannove knjige *Duševni život*, s osobitim naglaskom na poglavlje o novim psihološkim pokretima, ukazuje na polarizaciju čitateljske publike u njihovu prihvaćanju.⁴⁰

I Cesarec i Richtmann tekstovima, napisanim prije Betlheimove serije članaka otkrivaju da se o samoj psihoanalizi nije mnogo pisalo te da se za obojicu radi o već gotovo zastarjeloj metodi, i to upravo u vrijeme kada sama psihoanaliza dobiva i konačnu potvrdu u Beču. Premda se to unekoliko može objasniti pripadnošću i sklonosti individualnoj psihologiji, ipak je intrigantno zbog čega nije, uza svu očitu povezanost s Bečom pa i poznavanjem Freudova djela, došlo do izravnog jačeg susreta s psihoanalizom nego ju se priznaje tek kao posrednika koji je Zagreb upoznao s individualnom psihologijom kojoj se pripisuje naprednost. Kada tijekom procesa Ramiro Bujas odbacuje mogućnost znanstvene vjerodostojnosti njemu upućene negativne kritike, skreće nam i pozornost, odbacujući ih kao subjektivne, na listove sa *stanovitim socijalnim smjerom*. Već navedeni časopisi koji su se pozabavili procesom okupljali su veliki broj zagrebačkih naprednih intelektualaca, a osobito se u tome isticao mjesečnik *Književnik*, orijentiran građanski lijevo, pokretač kojega je bio Miroslav Krleža. A oni su bili itekako svjesni zbivanja u Europi i u Beču.⁴¹ Razumijevanje socijalne i ekonomske bijede našlo se nasuprot nadirućem fašizmu. I tu se svakako može dijelom tražiti uzrok loše procjene psihoanalize i priklanjanje individualnoj psihologiji. Možda je tako i razumljivije Cesarčevo nekritično rezimiranje psihoanalize kao *individualistične, pesimistične i hedonistične* koja je *zabasala u metafiziku, dualizam i historijsku stacionarnost, nepodesna za svaku pedagogiju i čovječju evoluciju*. Nasuprot individualnoj psihologiji koja je *socijalna, optimistična, eudemonistična, evolutivna*.⁴² I vjerojatno je upravo zbog zamjećivanja *sve mračnijih nesreća*, i Krleža sklon u svom kratkom orisu Freuda baš naglasti „mračan nihilizam jednog mizantropa pesimista koji je posumnjao u sva-

⁴⁰ „Dr Stj. Zimmermann: Duševni život“, *Hrvatska straža*, 3. VI, 1932, br. 125, str. 4.

⁴¹ Miroslav Krleža u eseju iz 1934. „Bečke varijacije“ upozorava: „Za osamdeset godina (2014), ako netko bude opet u našoj situaciji da opisuje bečke grofove i grofice na slavenskim balovima uz grmljavinu topova i u sjeni vješala, neka se sjeti da je tako bilo i u Beču prije osamdeset godina (1934) i prije sto i šezdeset godina (1848), i prije trista devedeset i šest godina (1618), i da se u Beču od pamtivijeka pleše u sjeni vješala i uz grmljavinu topova.“ *Europa danas*, Oslobođenje, Sarajevo, 1979.

⁴² A. Cesarec, „Psihoanaliza i individualna psihologija“, op. cit., str. 87.

ku višu životnu svrhu, stojeći pred pitanjima na koja ne zna da odgovori ništa."⁴³ Bettelheim je blago nastojao ispraviti pogrešno stečeni dojam o psihoanalizi ukazujući na to da neuroza nije samo specijalnost ekonomski dobro situiranih ljudi, da od nje jednako trpi i proletarijat, osobito pri tome pokušavajući revalorizirati njezinu pedagošku primjenu.⁴⁴ Kratki spis koji Z. Richtmann 1937. piše povodom Freudova osamdesetog roden-dana unatoč kritičnosti (...) „ne mogu da prešutim kako je ot-kriivač psihologije nesvjesnoga sam nesvjesno oružje histo-rijskog zbivanja a dijelom i one reakcije koju pobija.” pravi je panegirik. Iako se poduhvatio pisanja o Freudu prije svega kao „branitelju nauke od predrasuda i reakcija”, psihoanaliza nije tu tek kontrastirana individualnoj psihologiji. Mogli bismo reći da autor gotovo ponavlja Freudove riječi. „Razvoju Adlerove psi-hologije pogodovala je činjenica što je ljudima bila pristupačnija, što je izazivala manji otpor jer ne upotrebljava takva tumačenja koja izazivaju neugodno moralno zgražanje.”⁴⁵

Sve to osvjetljava hrvatsku intelektualnu i psihoanalitičku scenu u europskom mozaiku psihoanalitičkog djelovanja na početku stoljeća. A eventualan negativan stav prema analizi te doka-zivanje njezine neznanstvenosti kao i naglašavanja njezine ži-dovske provenijencije u nacionalistički orijentiranim krugovima nije ništa novo. Zrcale se od samog nastanka psihoanalize ši-rom svijeta uvijek nanovo sve do naših dana, a vjerojatno će tako biti i nakon njih.⁴⁶

Dodatak: Pismo Paula Parina autorici

Draga Ljiljana
Zürich, 23.6.1995.

„Počeci psihoanalize u Zagrebu doista su važan povijesni do-kument. Prikaz je veoma dobro uspio, tako da se zamršeni su-kobl i intrige lako mogu prozreti. Naizgled nevažan provincijalni događaj, ali njegovo značenje za današnju duhovnu atmosferu u Zagrebu možemo samo naslutiti. Nešto drugo, međutim, pada

⁴³ M. Krleža, *Europa danas*, op cit., str. 17 i 245.

⁴⁴ S. Bettelheim, „Psihoanaliza”, *Kronika*, br. 8, str. 11.

⁴⁵ Z. Richtmann, *Sigmund Freud*, Orbis, Zagreb, 1937.

⁴⁶ Prisjetimo se knjige Hansa Eysencka, *Decline and Fall of the Freudian Empire*, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1986 ili one Adolfa Grünbauma, *Validation in the Clinical Theory of Psychoanalysis*, International Universities Press, Inc., Madison, Connecticut, 1993. Kao i njegova ranijeg djela *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique*, Berkeley, 1984, koju je Arthur Caplan komentirao već naslovom svog kritičkog prikaza: „With a friend like Professor Grünbaum does Psychoanalysis need any enemies?” U novije vrijeme tu je polemika koju je 1993. u *The New York Review of Books* započeo Frederick Crews napadom na Freuda u članku „The Unknown Freud”. Odgovorio mu je Thomas Nagel ogleđom „Freud's Permanent Revolution”. Godinu dana poslije Crews se ponovno javio s tekstom „The Revenge of the Repressed: Part II. Vjerojatno slijedi i nastavak. Važan je i članak Paula Parina „Hexenjagd im Geistigen: Tendenzwende gegen die Psychoanalyse”, u Parin, P. i Parin-Matthéy, G.: *Subjekt im Widerspruch: Aufsätze 1978-1985*, Frankfurt am Main, 1986. (Syndikat) i 1988 (Athenäum Taschenbücher Bd. 118.)

u oči: ono specifično k. und k. austrijsko u raspravi, a iza toga „borba u kulturi“ („Kulturkampf“); tako se nazivala obrana koju su katolički filozofi, teolozi itd. poduzeli protiv svakog naprednog „lijevog“ kretanja. Bilo je to upravo onako kako je Sigmund Freud u svojim pismima Arnoldu Zweigu opisao utjecaj jednoga patera Schmidta, zbog čega on svojega „Mojsija...“ g. 1938. nije htio objaviti u Beču. To nam je izrazito palo u oči, jer je u Švicarskoj katolička strategija bila drukčija: nikakva borba u kulturi! Protivnik nije bila „ljeвица“ ili prosvijećenost; protivnici u religijskim ratovima bili su „liberali“, odnosno slobodnomisleći. Potom, nakon 1948. godine, kada su karte moći bile raspodijeljene, većinsko katoličko stanovništvo mnogih kantona (Luzern, Schwyz, Wallis itd.) nije ometala nikava „ljeвица“; katolicizam se konsolidirao i nije se zanimao ni za kakva duhovna kretanja izvan crkve, produbljujući svoju vladavinu nad dušama u vlastitome području.

Osim toga, susreli smo u članku dvoje dragih poznanika: Stjepana Betlheima i Veru Ehrlich-Stein. Upoznali smo je godine 1949. u Rimu, gdje je radila za „Unrru“ te smo je kasnije, kad je postala profesorica sociologije u Zagrebu, više puta posjetili. Bila je dobra prijateljica. Njezina je knjiga, koju posjedujem na engleskom i srpskohrvatskom, još danas nedostižna kad je riječ o dokumentarističkoj vrijednosti. Ona nikada nije rekla ni riječi o Adlerovoj ili Freudovoj psihologiji. Vjerujem da je to zbog toga što je to imalo veze s njezinim ubijenim mužem dr. Steinom, a o njemu nije htjela govoriti.

[...]

*Srdačni pozdravi od
Goldy i Paula Parin*